

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора,, член-
кореспондента НАН України
Пархоменко Наталії Миколаївни
на дисертацію Завальнюка Ігоря Вікторовича
«Конституційні основи забезпечення права на справедливий суд в
Україні», представленої на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

Подана до розгляду дисертаційна робота Завальнюка Ігоря Вікторовича на тему «Конституційні основи забезпечення права на справедливий суд в Україні» присвячена актуальній проблематиці сучасної юридичної науки та практики, що зумовлено важливим місцем забезпечення права на справедливий суд як серед характеристик правової держави, так і в системі національного права та міжнародних стандартів.

В умовах правового режиму надзвичайного стану одним із важливих завдань нашої держави залишається ефективна діяльність судових органів та забезпечення права на справедливий та публічний розгляд справ. Це зумовлено тим, що відсутність справедливого судочинства в Україні може призвести до зниження довіри суспільства до судової влади та формування уявлення, що судові вирішення справи є малоефективним та недоречним, а це, в свою чергу, зумовлює соціальну нестабільність, віддаляє нашу державу від ознак правової.

Дисертаційне дослідження щодо конституційних основ забезпечення права на справедливий суд в Україні має теоретичне та практичне значення, заповнює концептуальну прогалину в цій сфері та може бути теоретичною основою для подальшого аналізу та вивчення проблематики щодо забезпечення права на справедливий суд в Україні.

Слід відмітити і практичне значення даного дослідження, з огляду на обґрунтовані пропозиції дисертанта щодо приведення національного законодавства та судової системи до відповідних міжнародних та європейських стандартів.

Саме тому актуальність дисертаційного дослідження І.В. Завальнюка

не викликає сумніву та додатково підкреслює її важливість.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність, новизна та академічна доброчесність.

Наукові положення висновки і рекомендації, сформульовані автором є обґрунтованими та переконливими. Дослідження базується на логічному та системному підході до аналізу щодо вирішення сформульованих у роботі завдань. Це підтверджується глибоким опрацюванням теоретичних і практичних аспектів наукового доробку вітчизняних і зарубіжних дослідників з даної проблематики.

У дисертаційному дослідженні вдало сформульований об'єкт та предмет дослідження, що дало можливість авторові визначити його мету і завдання.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу, автор вдало застосував різноманітні методи наукового пізнання, зокрема, методи аналізу та синтезу, діалектичний та системно-структурний метод, метод системного аналізу, структурно-функціональний метод, порівняльно-правовий, формально-юридичний, логіко-семантичного, логіко-правовий методи наукового пошуку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому що робота є одним з перших монографічних комплексних досліджень, з використанням сучасних наукових праць та методів наукового пізнання.

Слід звернути увагу на деякі з них:

- автором запропоновано дефініцію «права на справедливий суд», яка, на відміну від існуючих раніше, визначає його як затверджену на конституційному рівні можливість особи здійснювати безперешкодний справедливий захист власних прав, свобод та інтересів, які були порушені, у відповідних державних інституціях, наслідками застосування якого є їх повне відновлення;

- визначено зміст конституційного права на справедливий суд як комплекс природних, організаційних, а також процедурних правових компонентів, заснованих на принципі верховенства права, що забезпечують

незалежний, безсторонній, доступний та справедливий суд, а також виділено базові змістовно-компонентні категорії конституційного права на справедливий суд: природну; організаційну; процедурну;

— надано авторську дефініцію конституційному механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні, яка вирізняється серед наявних в науці конституційного права аналогічних дефініцій тим, що відповідний механізм являє собою комплекс конституційно-правових засад та відповідної багатоаспектної процедури формування певних об'єднаних між собою організаційних та матеріально-технічних інструментів практичного виконання юридичних приписів, головна мета яких – гарантія захисту права людини на справедливе судочинство у державі;

— запропоновано концептуальну модель розвитку конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні з метою реформування вітчизняної конституційно-правової системи, яка вирізняється серед аналогічних моделей метою досягнення балансу між міжнародним і конституційним національним правом у вимірі доктрини права на справедливий суд, в межах методології, за допомогою системного підходу до розвитку конституційного права України на основі перетворень ціннісного та правореалізаційного характеру.

— запропоновано авторську дефініцію права на судовий захист, яка відрізняється від існуючих аналогічних дефініцій тим, що характеризує відповідне право у якості складової частини права на справедливий суд – можливість особи звернутися за захистом своїх прав до суду, яку забезпечує процесуальний обов'язок суду гарантувати надання такого захисту, із використанням усіх передбачених процесуальними нормами можливостей, для того, щоб здійснити повний та своєчасний розгляд справи і винести належним чином аргументоване й справедливе судове рішення.

— обґрунтовано складові конституційного права особи на судовий захист, як частини права на справедливий суд, до яких належать: 1) право звернення до суду; 2) неможливість відмови у правосудді; 3) право доступу до

правосуддя; 4) доступність правосуддя; 5) доступ до апеляційного оскарження, 6) доступ до касаційного оскарження.

Слід зазначити, що положення новизни дисертаційного дослідження визначається актуальністю теми та не викликає сумнівів у її важливості та перспектив теоретичного та практичного застосування.

Повнота викладу наукових положень висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та в публікованих працях.

Достатньо обґрунтованою та логічною є структура дисертації, яка є послідовною, раціональною, зумовленою предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів та сімнадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та семи додатків.

У *вступі* автором чітко та логічно обґрунтовано актуальність теми дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми, виділено невирішені проблемні питання, охарактеризовано необхідність розв'язання суперечностей, які зумовлюють актуальність дослідження.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади та генеза доктрини права на справедливий суд» містить три підрозділи, у яких окреслено теоретичні засади досліджуваної проблематики. Автором проаналізовано поняття справедливості у філософсько-методологічному аспекті. Зазначено, що питання, яке стосується суті принципів справедливості є тотожним питанню про її конкретну функцію в соціальній структурі.

Проаналізовано проблеми дослідження основних підходів до визначення справедливості у ціннісно-правовому аспекті, а також обґрунтовано відповідну типологію. Визначено, що у межах, обумовлених конституційним правом, справедливість в рамках синтезу наукових парадигм диференціюється на: розподільну; змістовну; формальну; процедурну; ретрибутивну; дистрибутивну; комутативну.

Визначено дефініції категорії «суд», «справедливість», «судова влада» та «право» в конституційно-правовій площині з метою ефективнішої характеристики категорії «право на справедливий суд».

У 2 розділі «Конституційно-правовий зміст, основи та компоненти права на справедливий суд як основи сучасного правовладдя», автором здійснено аналіз суб'єктно-об'єктного складу змісту права на справедливий суд та змісту категорії «справедливий суд» у правовій державі. В результаті аналізу дисертантом виокремлено комплекс основних характеристик: 1) обізнаність особи щодо свого права на справедливий суд; 2) матеріальна, фактична можливість звернутися до судового органу задля захисту особою своїх порушених прав; 3) відповідне звернення особи, повинне спричинити початок дії механізму у системі державних інституцій, метою яких є захист вказаних прав особи або їх відновлення.

На нашу думку, автором представленої роботи достатньо уваги приділено практиці Європейського суду з прав людини. Автор наголошує на неприйнятності вузького підходу до комплексних конституційних процедурних гарантій права на справедливий суд, сутність якого досі поетапно виявляється Європейським судом з прав людини в ході детального розгляду заяв суб'єктів звернення.

Важливим для виконання поставлених дисертантом завдань є аналіз практики зарубіжних країн (Австралії, Великій Британії, США, Канади, Франції, Італії, Іспанії, Німеччини) щодо конституційно-правової регламентації та реалізації права на справедливий суд, здійснений у 3 розділі дисертації – «Досвід конституційно-правової регламентації та реалізації права на справедливий суд у провідних країнах світу і можливості його впровадження в Україні». За результатами дослідження надає слушні пропозиції для застосування її в Україні. До прикладу, запропоновано, спираючись на досвід Франції, внести зміни до національного законодавства, а саме, більш детально визначити підстави для суддівських відводів (самовідводів), що могло б надати додаткові гарантії для забезпечення неупередженості судових процедур і підвищення ефективності конституційно-правового гарантування права людини на справедливий суд в Україні.

У розділі 4 «Удосконалення конституційного механізму забезпечення права на справедливий суд в Україні», досліджено положення міжнародного права, конституційного та спеціального законодавства, а також практику Конституційного Суду України в контексті тлумачення права на справедливий суд. І.В. Завальнюком обґрунтовано, що виходячи із важливості конституційної регламентації основоположних прав і свобод, право на справедливий суд не може бути конституційно-ігнорованим та має бути закріпленим безпосередньо і чітко у тексті Конституції України, а саме у частині 2 статті 55. Автором запропоновано внести відповідні зміни до частини 2 статті 55 Конституції України.

Слід відзначити приділення дисертантом уваги проблемам гармонізації національного законодавства у сфері конституційно-правового механізму забезпечення права на справедливий суд із європейськими нормами. Наголошено, що національне законодавство потребує значних змін та доповнень в контексті проведення професійної юридичної експертизи щодо прийнятих державою законів, контролю за професійною діяльністю усіх осіб, які мають відношення до судової системи –суддів, адвокатів і прокурорів.

Виходячи з вищевикладеного, слід зазначити, що дисертація має чітко виражене практичне значення, оскільки може бути використана у правотворчій діяльності.

Надаючи загальну позитивну оцінку проведеному дослідженню, варто зазначити, що дана дисертація, як і будь-який науковий пошук, поряд з позитивними висновками та пропозиціями не позбавлена певних дискусійних положень, що потребують уточнення та врахування під час публічного захисту та подальших наукових досліджень. Зокрема:

1. Відзначаючи докторський рівень представленого дисертаційного дослідження та важливість визначення понятійно-категорійного апарату проблеми конституційних засад забезпечення права на справедливий, слід зазначити про одночасне використання різної термінології, яка позначає тотожні явища. Зокрема, автор використовує такі терміни як «засади забезпечення», «механізм забезпечення», «регламентація», «реалізація»,

«гарантування», «утвердження» тощо, що іноді потребує уніфікації щодо використання у відповідних понятійно-категорійних рядах.

2. Назва підрозділу 1.1 заявлена як «Філософсько-методологічні засади дослідження правового феномену справедливості в суспільстві». Водночас в самому підрозділі основна увага приділена світоглядним та мисленнєвим основам дослідження справедливості. Вбачається, що здобувачу доцільно було б в більшій мірі зосередитись на прийомах та методах дослідження відповідного предмета та окреслити загальну схему осмислення даної наукової проблематики.

3. Відзначаючи важливість аналізу історичних витоків того чи іншого явища для з'ясування його генези, сутності та змісту, призначення, слід відмітити, що на с. 107–130 запропонованого до захисту дисертаційного дослідження йдеться про історико-правові аспекти справедливості, правосуддя, справедливого суду тощо в різні періоди розвитку людства. Робота значно виграла б у випадку окреслення автором конкретного історичного періоду, в межах якого доречно було б вести мову про зародження правової доктрини на справедливий суд.

4. Будь-яке наукове дослідження набуває більшої цінності у випадку формулювання автором науково-обґрунтованих, виважених, заснованих на аналізі зарубіжного досвіду, пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства як у загальному, так і конкретному вигляді – як проектів нормативно-правових актів. У підрозділі 3.5 (с. 328–365) дисертації автор досліджує зарубіжний досвід забезпечення права на справедливий суд у країнах романо-германської правової сім'ї, зокрема Франції, Німеччини, Італії, Іспанії.

У зв'язку з цим під час публічного захисту додаткової аргументації потребує обрання для дослідження саме цих країн та конкретизація пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства з огляду на відповідний зарубіжний досвід правового регулювання забезпечення права на справедливий суд.

5. Додаткового осмислення також потребує назва підрозділу 3.5. щодо коректності вживання оціночного словосполучення «провідні держави ЄС», адже з огляду на низку установчих договорів ЄС (Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький, Лісабонський) можливо, коректнішою була б назва підрозділу 3.5. як - «Конституційно-правові особливості утвердження права на справедливий суд в окремих державах-членах Європейського Союзу».

6. Автор визначає основні ознаки експліцитності судочинства: 1) комунікативність, а саме створення відповідних інформаційних каналів, які будуть оформлювати комунікацію між державними судовими органами та особами; 2) публічність, яка дасть можливість реалізовувати проведення відповідної інформації через доступний для кожної особи простір, включаючи ЗМІ та інтернет-платформи. Загалом не заперечуючи проти такої класифікації ознак, на нашу думку, щодо другої ознаки експліцитності судочинства варто було б вживати сучасний юридичний понятійно-категоріальний апарат, визначений Законом України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-ІХ.

Ці та інші зауваження хоча і потребують пояснень автора під час захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді, проте, в цілому, не впливають на високу оцінку проведеного дисертаційного дослідження і не перешкоджають оцінити його як завершену наукову роботу, яка вирізняється науковою новизною, в котрій вирішена актуальна наукова проблема, розв'язання якої полягає у розробленні концептуальних засад права на справедливий суд. Визначено перспективи подальшого дослідження, сформульовано низку гіпотез, які можуть скласти основу для поглибленої розробки проблематики забезпечення конституційних прав і свобод громадян з урахуванням потреб сучасної юридичної практики.

Положення та висновки дисертаційного дослідження є новими, науково обґрунтованими та достовірними.

Дисертаційне дослідження виконане на високому теоретико-методологічному рівні, є об'єктивним і виваженим. Результати дослідження

достатньо апробовані на наукових заходах, висвітлені в наукових фахових виданнях (загалом це 37 наукових праць, з яких 1 індивідуальна монографія). Належної оцінки заслуговує оформлення наукового апарату, стиль викладення матеріалу, логіка його викладу.

Проведений аналіз роботи дає підстави для висновку, що дисертаційне дослідження «Конституційні основи забезпечення права на справедливий суд в Україні» відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.11.2021 р. № 1197, а його автор Завальнюк Ігор Вікторович за умови успішного захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
член-кореспондент
НАПрН, заслужений юрист України
Інститут держави і права
імені В.М Корещького НАН України,
завідувач відділу теорії держави і права

Наталія ПАРХОМЕНКО

